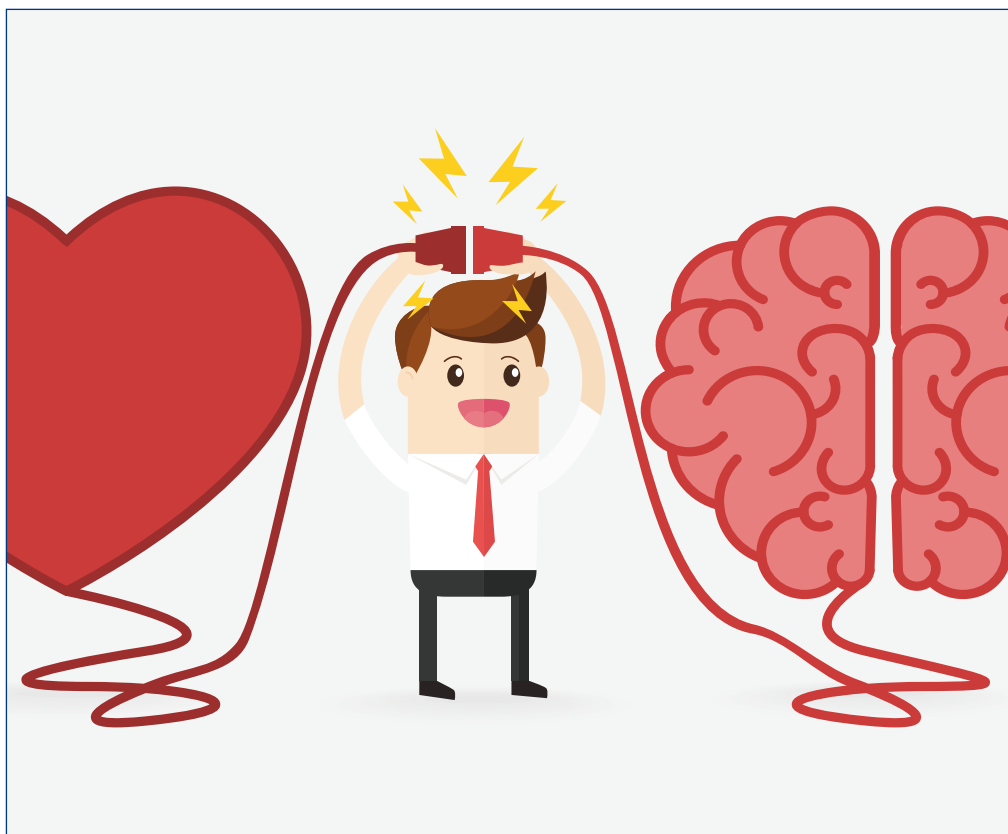

Liefde in tijden van kennisoverschot

Hier is een gedachtegang waarvan ik me kan voorstellen dat velen hem plausibel vinden. Begin met de constatering dat er onder zoogdieren geen enkele andere soort is waarvan de jongen zo lang afhankelijk zijn van hun ouders als wij, *homo sapiens*. Vraag je vervolgens af waarom dat zo is. En concludeer dat de beste verklaring moet zijn dat het mensenleven zo ingewikkeld is dat die jongen heel veel moeten leren voordat ze zelfstandig kunnen leven.

■ Jan Bransen

In dit artikel wil ik een radicaal andere gedachtegang ontwikkelen. Mijn eerste stap bestaat uit het links laten liggen van de vraag waarom dat zo is. Ik stel een andere vraag: wat betekent deze constatering? En ik zal uiteindelijk concluderen dat de jongere en oudere generatie wel heel veel van elkaar moeten houden om het zo lang met elkaar uit te houden.

Deze tweede gedachtegang vertelt een verhaal over het menselijk bestaan dat in de huidige kennissamenleving te weinig gehoord wordt. Het is een verhaal over *liefde*, een verhaal over de fundamentele rol die dit warme en levenslustige vermogen speelt in een goede samenleving. Ik zal het koel en zakelijk vertellen, omdat het ook een verhaal is dat de wetenschap op een bescheiden, dienende plaats zet. Het is een verhaal dat ons voedt en dat wij daarom moeten voeden. Maar het is ook een verhaal dat wij vooral moeten *leven*, niet alleen lezen.

Waarom

Sinds de moderne wetenschap succesvol is geworden, heeft de verwondering – al sinds Plato het begin van het verlangen naar wijsheid – een eigenaardig gezicht gekregen. Wie zich verwondert stelt tegenwoordig een specifiek soort vraag; een vraag naar de verklaring van het fenomeen dat verwondering oproept. Mensenkinderen zijn ongelooflijk lang afhankelijk van hun ouders en dan wil je weten waarom. Wat verklaart dit gegeven?

Niet alle verwondering verdwijnt echter als ons een verklaring geboden wordt. Er is een breder type verwondering. Er zijn andere soorten vragen. Denk eens terug aan de eerste ontmoeting met de man of vrouw van je leven – die glimlach, die geur, dat fascinerende besef van vertrouwdheid, die vanzelfsprekende affiniteit met iemand die je nog niet kent. Denk aan die eerste weken van overrompelende verliefdheid, zinloze trivia-

liteit van alledaagse routines, volstreekte betovering, waanzinnige aandacht die maar één kant op wil. Hoor dan de verklaring die biologen van dit fenomeen geven, die gaat over de euforische levenslust en versmalling van je focus als gevolg van de toename van de hoeveelheid dopamine in je hersenen.

Zal best, zul je denken, maar het gaat niet om hoe het komt, maar om wat het betekent, wat het voor jou betekent dat deze mens in je leven is gekomen en dat zich nu een toekomst opent waarvan jij nooit had kunnen dromen. Deze vraag naar de betekenis van jouw verliefdheid en verlangen is een vraag die het vandaag de dag in de wetenschap moeilijk heeft. We hebben er geen methodologisch kader voor. Het is een vraag die te veel met jou te maken heeft, met jouw betrokkenheid bij het fenomeen. Die betrokkenheid proberen we juist achter ons te laten als we ons van een wetenschappelijk verantwoorde methodologie bedienen. Als we iets te weten willen komen, dan moet het er immers niet toe doen hoe ik of jij of wie dan ook zich tot dat fenomeen verhoudt. Die betrokkenheid vervormt namelijk de objectieve kennis die we in de wetenschap nastreven.

Waarom streven we echter objectieve kennis na? Omdat – zo klinkt onmiddellijk de stem van hen die het succes van de moderne wetenschap willen blijven vieren – wij een kennende diersoort zijn, homo sapiens, die zijn overleving te danken heeft aan betrouwbare kennis. En dat is wetenschappelijke, *objectieve* kennis, zo voegt die stem daaraan toe.

Mijn verwondering was echter een andere. Ik hoef geen verklaring. Ik stel een andere vraag, een vraag naar betekenis. Wat *betekent* het voor ons om naar objectieve kennis te streven, naar kennis die perspectief- en contextloos is, kennis die getuigt van onze onbetrokkenheid? Ik zal deze vraag via een omweg benaderen door op een andere manier te kijken naar die eerste constatering dat er onder zoogdieren geen enkele andere soort is waarvan de jongen zo lang afhankelijk zijn van hun ouders als wij.

Hechting en toewijding

Jarenlang blijven onze kinderen afhankelijk van hun ouders. Al die tijd moeten ze beschermd, verzorgd, gevoed en gekoesterd worden. Maanden hebben ze nodig om te leren omrollen, voorwerpen te grijpen en vast te houden, rechtop te zitten, vast voedsel te kauwen, te kruipen, woordjes te verstaan, te lopen, te praten, zelf te eten, hun plas op te houden, zichzelf aan te kleden, van spullen af te blijven die niet van hen zijn, niet door anderen heen te praten en te zeggen wat hen dwarszit als hen iets dwarszit. En dan heb ik het nog niet eens over de cognitieve, sociaal-emotionele, reflectieve en wilsontwikkeling; hun ontwikkeling is zo'n permanent dynamisch gebeuren.

Met heel hun ziel en zaligheid geven kinderen en hun ouders zich over aan dit ontwikkelingsproces. Daarbij worden de kinderen geholpen door een fabelachtig vermogen: *loyaliteit*, het zich vol overgave hechten en vertrouwen op hun ouders. Daarbij past een al even fenomenaal vermogen van de ouders: *toewijding*, om er belangeloos en totaal voor de kinderen te zijn. Zonder deze twee complementaire vermogens zou er van die complexe en jarenlange ontwikkeling niets terechtkomen. Zonder die vermogens, zonder *de liefde* – want daar heb ik het over – zouden wij als soort nooit kunnen bestaan.

Linnaeus heeft ons in de eeuw van de opkomende moderne wetenschap 'homo sapiens' genoemd. Maar als hij een minder geobserveerde wetenschapper was geweest en meer oog had gehad voor wat er thuis tussen zijn vrouw en hun kinderen gebeurde, dan had hij ons misschien wel 'homo amans' genoemd, de liefhebbende mens. Het had evengoed gekund, want als je zoveel jaren op elkaar aangewezen bent, dan moet je wel veel van elkaar houden om dat als jongere en oudere generatie samen waar te maken.

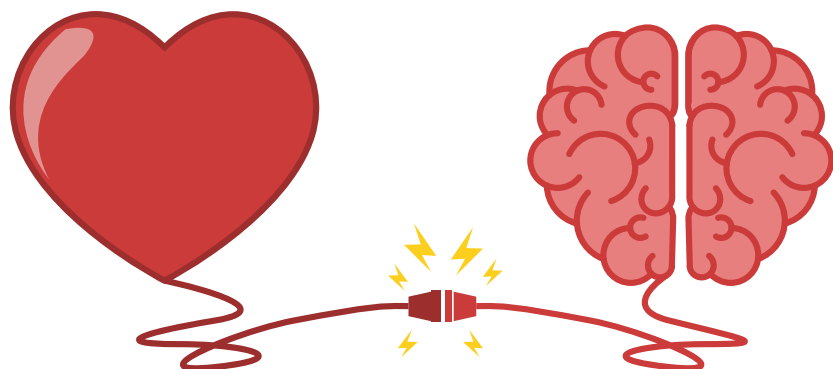
Onafhankelijkheid

De Verlichting, die het moderniseringsproces aan het eind van de achttiende eeuw een stevige impuls gaf, was een emancipatoire beweging met op het eerste gezicht een terechte bevrijdingsideologie. Ieder van ons is immers in het bezit van de rede en daardoor hoeft niemand geknecht te worden door hetzij de willekeur van de politieke macht, hetzij de bijgelovigheid van de religieuze macht. Kant moedigde iedereen aan zelf te durven denken en alleen dat te accepteren en te geloven wat je op basis van jouw eigen gebruik van jouw rede als correct kon beoordelen.

Dit beroep op de autonomie van de eigen redelijkheid heeft echter ook een schaduwzijde. Mensen die hun eigen menselijke (lees: redelijke) potentieel optimaal weten te ontwikkelen zijn volstrekt onafhankelijk. Zij kunnen het leven en de wereld op eigen kracht aan. Een volwassen mens, dat wil dus zeggen een mens die zijn jeugdige onmondigheid achter zich heeft gelaten, heeft aan zijn eigen oordeel genoeg. Zo iemand is in principe puur op eigen denkkraft in staat te bepalen wat waar en goed is. Zo iemand kan zichzelf de autoriteit toeschrijven om wetenschappelijke inzichten op hun plausibiliteit te beoordelen en politieke voorstellen op hun gerechtvaardigheid. Zo iemand heeft niemand nodig.

In abstracto hebben we tot ver in de twintigste eeuw van dit beeld van het autonome subject genoten. Als humanisten hebben we Nietzsche's opgetogen stoerheid gevierd: wij kunnen echt wel zonder God. Als existentialisten hebben we Sartre's radicale keuzevrijheid heroïsch omarmd. Als kapitalisten hebben we de vrije concurrentiestrijd aangemoedigd. En blind vertrouwend op de wetenschap hebben we een ongehoorde welvaart weten te realiseren.

Maar het is wel eenzaam aan de top. Als onafhankelijkheid je kracht is en je maximaal

Wie niets en niemand nodig heeft leeft in een mensonterend isolement

inzet op technologische vooruitgang, dan is vervreemding je lot, dan hou je geen vrienden over, en kun je door niets meer geraakt worden, behalve door tegenslag. Homo sapiens, de moderne variant van menselijk leven, is in zijn radicale, volstrekte onafhankelijkheid geen lang leven beschoren. Wie niets en niemand nodig heeft, leeft in een mensonterend – ja, zelfs een ‘leven-negerend’ – isolement.

Dat zou ik willen betogen, maar daarvoor heb ik in zo’n kort artikel als dit helemaal de ruimte niet. Dus moet het blijven bij een hoogst speculatieve suggestie.

Vertrouwen en overgave

Niemand kan zonder context. Niemand *wil* zonder context. Leven is minimaal een kwestie van metabolisme, van stofwisseling, van een permanente interactie tussen organisme en omgeving. Al wat leeft heeft zijn omgeving nodig, leeft fundamenteel *dankzij* zijn omgeving, of, om het in termen van ons hedendaagse economische perspectief te zeggen, *op kosten van* zijn omgeving. Die omgeving verlangt daarvoor

niets terug – dat zou een moderne, antropomorfe voorstelling van zaken zijn. Het gaat er in eerste instantie niet om dat je als organisme, als mens, iets terug moet doen voor jouw omgeving, dat je goed voor jouw leefklimaat moet zorgen. Nee, het gaat er veel fundamenteeler om dat je jouw afhankelijkheid moet erkennen, bevestigen en omarmen; dat je beseft dat leven *overgave* impliceert. Je kunt het niet alleen.

Voor moderne mensen klinkt ‘overgave’ spannend, kwetsbaar. Maar hieraan ligt een nog veel mooier inzicht ten grondslag. Wij *hoeven* het ook niet alleen! Het naakte feit dat wij leven impliceert namelijk niet alleen die overgave van jou en mij (die we met oogkleppen op kunnen proberen te ontkennen) maar impliceert ook dat onze omgeving er voor ons is, dat onze omgeving ons steunt, ons leven mogelijk maakt. Het vertrouwen in onze omgeving – in de natuur, het klimaat, de samenleving – dat we nodig hebben om die overgave te durven toelaten, te durven omarmen, is een vertrouwen dat niet geschaad is, althans, dat niet

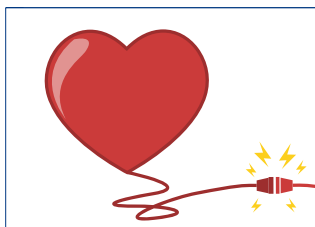
geschaad is door onze omgeving, onze *oikos*. Dat vertrouwen wordt echter wel bedreigd door onze eigen ontkenning, door onze zelfvervreemding, door het wantrouwen dat aangewakkerd wordt door ons slecht begrepen verlangen naar onafhankelijkheid.

Wantrouwen voedt zichzelf. Wantrouwen tiert welig waar we naar controle blijven streven en eerst de betrouwbaarheid van anderen willen vaststellen voordat wij ons durven overgeven, of, sterker nog, voordat wij het verantwoord vinden te durven vertrouwen. Wantrouwen tiert welig in een kennissamenleving, in een context waarin we ons handelen willen baseren op kennis, op gerechtvaardigde, zekere kennis. Hier zie ik de diepe weeffout in onze huidige samenleving. Wij verlangen naar zekerheid en daarom investeren wij in controleerbaarheid, in meten van betrouwbaarheid. Borging is de fundamentele ziekte van ons onderwijs geworden, alsof we alleen nog maar op jongeren durven bouwen die we eerst voorzien hebben van de kennisbasis die onze deskundigen cruciaal achten. ("Wij van wc-eend...")

juist helemaal tot je recht komt als die ander floreert. Liefde is een complex fenomeen, een gevoel, een besef, een overtuiging, een verlangen, en dat, overrompelend genoeg, allemaal tegelijk – maar nog meer dan dat is liefde de fundamentele ervaring van verbondenheid, van *relationaliteit*.

In de liefde ervaar je dat je niet alleen bent, niet alleen verantwoordelijkheid draagt, niet alleen een perspectief hebt, niet alleen verlangens hebt, niet alleen bent in je hoop dat het leven mooi zal zijn en niet alleen in je belofte dat het leven de moeite waard is. Natuurlijk betekent dat ook dat je in de liefde niet de baas bent, dat je geen volledige controle hebt over hoe het zal gaan en wat er zal gebeuren, dat je geen zekerheden hebt waar je gegarandeerd op kunt bouwen, dat het leven een experiment is waarin je moet durven stappen zonder dat je weet, of weten kunt, waar je uitkomt.

Daaraan zitten drie belangrijke consequenties die haaks staan op onze moderne mentaliteit. Ten eerste is er het besef dat er geen volledige controle is, geen garanties. Als je je eigen lief-

*Liefde is de fundamentele
ervaring van verbondenheid*

Liefde

Het belangrijkste woord komt er in dit artikel bekaaid af, in een laatste puur suggestieve paragraaf. Maar ik hoop dat je bij het lezen van deze tekst al iets ervaren hebt van wat dit woord oproept, van dat bijzondere menselijke vermogen om in de ban te zijn van een ander, jezelf weg te willen cijferen, omdat je

desleven onder de loep neemt, zul je beseffen dat je die controle ook niet wilt. Als je jouw lief volkomen zou kunnen voorspellen, kunt controleren, kunt laten doen wat jij wilt dat hij doet, dan is zijn liefde voor jou ten diepste geen liefde die *van hem* komt. Als jij zijn liefde aan en uit kunt zetten, zoals je een radio aan of uit kunt zetten, dan is het helemaal geen liefde.

Ten tweede is er de durf om te vertrouwen, om te *geven*, zonder iets terug te verlangen of terug te vragen. Dit past volstrekt niet in onze economie en toch doen we niet anders, als ouders naar onze kinderen, als kinderen naar onze ouders, als partners naar elkaar. De moderne metafoor van de emotionele bankrekening die in de achtergrond van onze relaties voor een gezonde balans moet zorgen, is gewaagd. Mijn pleidooi is een omkering van deze metafoor. Het is niet zozeer dat we in onze romantische relaties iets kunnen leren van de calculerende burgers die onze economie aanjagen, maar dat die calculerende burgers iets kunnen leren van ons vermogen lief te hebben. Kant riep ons op zelf te durven denken. Daaraan voegt homo amans iets toe: durf te geven, durf lief te hebben.

Ten derde: wij weten niet waar we uitkomen. Maar we zullen ook nergens uitkomen. Er is

geen dag des oordeels, geen dag waarop we definitief de balans kunnen opmaken. Het einde van sprookjes wordt slecht begrepen. “Zij leefden nog lang en gelukkig” is niet de openingszin van het Eeuwige Niets. We sluiten er sprookjes mee af, omdat het leven het van onze liefde moet hebben, niet van onze consumptieve naïviteit, niet van het commerciële idee dat we ‘binnengelopen zijn’, maar van ons hoopvolle besef dat wij er samen volop voor zullen blijven gaan, omdat we het niet alleen kunnen, maar ook niet alleen hoeven. ■

Jan Bransen is hoogleraar Filosofie van de gedragswetenschappen aan de Radboud Universiteit te Nijmegen. Hij publiceerde over kwesties als authenticiteit, praktische rationaliteit, vrije wil, zelfkennis, liefde, gezond verstand (*Laat je niets wijsmaken*, 2013) en onderwijs (*Gevormd of vervormd?* 2019) Hij blogt over deze thema's op www.janbransen.nl